

de prosopografie militară – un adevărat model al genului.

După cum era de așteptat, marea masă a documentației o constituie inscripțiile: 118 momumente epigrafice, din care 68 descoperite pe teritoriul provinciei în cauză. Aceste inscripții sunt majoritar funerare (97), altele sunt dedicații sau monumente onorifice, la care se adugă o diplomă militară (CIL III, 6232 + p. 1366 = B. Gerov, *Inscriptiones Latinae in Bulgaria repertae*, Sofia, 1989, nr. 311; cf. catalog, nr. 35 a). Sursele literare nu furnizează informații decât despre doi militari: Tacitus, *Hist.* 4, 39, 8 și 3, 29, despre Arrius Varus, *primuspilus legionis III Gallicae* (cat. nr. 11), respectiv C. Volusius, *miles legionis III Gallicae* (cat. nr. 136).

Veteranii reprezintă peste jumătate (78) din cei 140 de militari catalogați. Dintre militarii activi cunoscuți, cei mai numeroși sunt simpli *milites*, iar dintre ofițeri cel mai bine reprezentați sunt centurionii (33).

De o mențiune aparte se învrednicește capitolul referitor la originea legionarilor din armata Moesiei. Statistica lui L. M. (tabel p. 59) arată că din 48 de cazuri în care originea militarilor a putut fi stabilită Italia este

reprezentată de 14 persoane (un caz nesigur), provinciile occidentale de 12 persoane, iar cele balcanice și danubiene (preponderent Macedonia) de 17 persoane. Mai mult decât atât, judecând după unele gentilicii, în multe alte cazuri originea occidentală a purtătorilor numelor respective este foarte probabilă. Doar în cinci cazuri avem a face cu legionari de origine orientală. În fața acestei evidențe, L. M. atrage atenția că, cel puțin în sec. I p.Chr., afirmația lui G. Forni (*Il reclutamento delle legioni da Augusto a Diocleziano*, Milano, 1953, p. 79: „nelle legioni che presidivano i confini della Mesia și rileva una netta prevalenza di elementi orientali”) își pierde temeiul. „Orientalizarea” legiunilor din această zonă (vezi e. g. cazurile semnalate de regretatul A. Aricescu, *Armata în Dobrogea romană*, București, 1977, *Supplementum prosopographicum*, p. 202–204, pentru militarii din *legio V Macedonica*) este un fenomen mai târziu. Pentru a i se urmări amploarea sunt însă necesare anchete exhaustive, efectuate cu acribia dovedită de L. M. pentru secvența cronologică aleasă.

Alexandru Avram

JULIANE C. WILMANNNS, *Der Sanitätsdienst im Römischen Reich. Eine sozialgeschichtliche Studie zum römischen Militärsanitätswesen nebst einer Prosopographie des Sanitätspersonals*, Olms-Weidmann, Medizin der Antike, II, Hildesheim, 1995, 297 p., 13 il.

Acest volum, al doilea din seria „Medizin der Antike” coordonată de Gert Preiser, are ca punct de plecare teza de doctorat a autoarei, intitulată *Der Arzt in der römischen Armee, Struktur und Aufgaben des Militärsanitätswesens der römischen Kaiserzeit (31 v.Chr. bis 270 n.Chr.)*.

Lucrarea de față este structurată în două părți distincte. În cea dintâi este prezentat modul de organizare și întreținere a serviciului sanitar al armatei romane, cea de-a doua parte cuprinde o prosopografie a medicilor militari și sanitarilor pentru perioada 31 a.Chr. – 284 p.Chr.

După ce în primul capitol prezintă ceea ce însemna serviciul sanitar în Antichitate, iar în continuare înfățișează modul în care funcțiile

acestora erau suplinite anterior organizării de către statul roman, în vremea lui Augustus, a unei structuri de acest gen (p. 3–18), autoarea concentrează informația transmisă de sursele literare antice și prezintă stadiul actual al cercetării acestui subiect (p. 18–30).

Capitolul al patrulea este destinat activității propriu-zise a medicilor militari romani. Este subliniat faptul că modul de organizare al acestui serviciu era deosebit de flexibil. Soldații puteau consulta, pe cheltuiala proprie, medici civili. Existau de asemenea medici personali pe care, spre exemplu, guvernatorii îi luau cu ei în provincii. În taberele militare și în campanii sunt atestați medici militari, cu pregătire militară sau chiar civilă, dar și așa-numiții medici „cu

contract”. Medicii militari aveau foarte bune șanse de promovare, până la *medicus ordinarius*, ceea ce echivala, ca privilegiu și soldă, cu cele ale unui centurion. După îndeplinirea serviciului militar – de 16–25 de ani – acești medici puteau activa în continuare ca *evocati*. Structura acestui serviciu în perioada Principatului, poziția personalului sanitar în ordinea rangurilor și treptele de salarizare sunt studiate în cadrul unor subcapitole aparte. La acestea se adaugă observații referitoare la statutul juridic al medicilor. În cazuri de forță majoră medicii civili erau obligați să acționeze în cadrul armatei (p. 97–101).

Pentru a ilustra structura și modul de funcționare a unui *valetudinarium*, autoarea apelează la exemplele descoperite în castele de la Haltern, Neuss (*Novaesium*), Künzing (*Quintana*). În același context este discutată problema lazaretelor în castele trupelor auxiliare, luându-se în considerare exemple de pe *limes*-ul renan, cel germano-raetic și din Britannia (p. 103–117).

Structura serviciului de infirmerie, cu tot ceea ce presupune ea – personalul cu funcții de conducere, cu funcții tehnice și administrative, precum și cei cu atribuții strict medicale – este prezentată în capitolul următor.

Armata romană avea nevoie de un corp medical și un serviciu sanitar capabil să facă

față necesităților din vreme de război, dar și de pace. Capitolul al șaptelea este dedicat modului de pregătire a unui medic militar (p. 128–132), realizându-se și o comparație cu cea a unui medic civil, atât din punctul de vedere al calității și cantității cunoștințelor, cât și din acela al statutului său.

În încheierea primei părți a lucrării se încearcă sublinierea importanței avute de serviciul sanitar al armatei romane, în directă legătură cu statutul armatei însăși, în perioada Republicii și în cele trei secole ale Principatului (p. 133–138).

Prosopografia constituie partea a doua a lucrării. Ea este mai întâi structurată geografic, pe provincii, începând cu Italia și continuând cu Britannia și celelalte provincii, în sensul acelor de ceas. În final, se prezintă repartizarea medicilor și sanitarilor pe categorii de trupe. Inscripțiile considerate false sunt incluse într-o listă de la sfârșitul prosopografiei (p. 254–259).

Volumul se încheie cu o listă bibliografică selectivă, o serie de *indices* și ilustrații (patru planuri de *valetudinaria*; o hartă a Imperiului roman pe care sunt marcate descoperirile discutate în lucrare; fotografii ale unora dintre inscripții).

Cristina Alexandrescu